

JANEZ VREČKO – MED ANTIKO IN AVANTGARDO

ORKESTRA, SCENA IN AHIL

- prvega igralca uvede Tespis, drugega Ajshil in tretjega Sofokles
- dotlej je bila tragedija (prvotna tragedija) le zborovska pesem s petjem (ditirambi) in plesom > prvotno kratka in šaljiva zgodba s petjem je dobila tragične razsežnosti s tragičnim herojstvom
- taka tragedija je morala pridobiti prostor: do sedaj je bila to ravnina in poleg nje vzpetina, od koder so lahko gledalci spremljali nastop > sredi orkestre je bil Dionizov oltar, ki pa kasneje zgubi pomen (pevci so še formirali **krog**, tragedija pa formira **pravokotnik** > zahteva po pravokotni zasnovi scene > s tem namesto brezčasnosti ponazarja linearizacijo časa); človek je vertikalno ločevanje od središča zamenjal za horizontalno dvojico: naprej, nazaj; treba je namreč narediti prostor za posameznika, ki se je izločil iz celote in ki mu ustreza linearno potekajoča zgodovina (bog je vseveden in povsod, človek pač ne)
- razvoj do tragedije je bil dolg
- prvi je bil Herodot (maskirani satiri > maska stopnjuje dramatično napetost)
- z izstopom prvega igralca pri Tespisu se ta dramatičnost še stopnjuje v tragičen nesporazum med igralcem in zborom
- prvemu igralcu Tespis vzame tudi piščal in s tem elemente glasbenega > namesto satire, komike → tragika, resnoba, vzvišenost
- konec in dovršitev junakove zgodbe postane herojska smrt, ki je predpogoj za vzpostavitev gledalčeve katarze
- tragedija ima tako prvi začetek od 6 st. pr. n. št., konča pa se pri Evripidu
  - o Herodot: izpostavi heroja Adrasta in Melanipa, ne pa več kot do tedaj boga Dioniza; dogajanje, povezano s tragičnimi zbori, se veže na tematiko, ko se je namesto cikličnega razumevanja sveta začela heroična zgodovina > ukinitev Adrastovega čaščenja in njegovih tragičnih zborov (ker mu jih vzamejo in vrnejo nazaj Melanipu in Dionizu, ki tako preživi do Evripidovih Bakh)
- prej so Dioniza opevali v zborovskem petju, ko herojske tragike še ni bilo
- tragedija kot kozlovska pesem (sodobna antropologija ugotavlja, da so imeli prvotni satiri podobo konja, in ne kozla); s tem se ruši celotna dosedanja teorija o tragediji, vendar novejša teorija s to primerjavo še bolj podpirajo razvoj tragedije, ki je veljal do sedaj
- Dioniza zamenja grešni kozel, ki zahteva poseben prostor za vzpostavljajoče se tragično in zgodovinsko > scena je bila tako naknadno dodana samostojni orkestri
- vstop herojev v tragedijo je tako ob ditirambu in satirski igri tretji pomemben element, ki je oblikoval njeno podobo in zarisal njene meje
- lik Melanipa: odprto vprašanje še vedno ostaja, ali je on tisti, ki predstavlja magično mejo med orkestro in skeno, ali je bil pred njim to že Ahil
- tu se pojavi vprašanje o tragičnem epu > tragedija in ep sta torej zelo podobni zvrsti, ki medsebojno sobivata > Aristotelova dognanja napeljujejo na sklep, da so bile epske vsebine tudi že tragične, iz nekaterih pa bi se vsekakor dalo napraviti tragedijo, ker gre za zaokroženo in sklenjeno dejanje (Aristotel ima v mislih Ahilovo in Hektorjevo tragedijo); Homerjev pogled se je torej obračal stran od bogov k zemeljskim človeškim usodam > spopadi med bogovi so preneseni v spopade med ljudmi
- Na kakšen način se v Ahilu razodeva **prehod od tragične epskosti k začetkom tragičnega v tragediji**? Ahilova jeza in njegovo občutenje lastne minljivosti, iz katere izhajajo njegove odločitve, ga postavljata na trdna zgodovinska tla časnosti in minljivosti > treba je živeti hitro in junaško, ker mu v neepskih časih smrt in rojstvo

predstavljata le nekaj naključnega in neizogibnega > v tej luči se jeza → nemoč zaradi lastne smrtnosti (zato v Iliadi Homer ne omenja bogov in boginj, ki so povezani s cikličnim razumevanjem sveta)

- Iliada je v tem smislu nasprotje epu, v katerem imajo glavno vlogo Muze in kjer vplivajo na božansko ustvarjanje pisca > tu imamo piščevo svobodno fantazijo
- konec herojstva bogov in herojstva, za katero je značilna ambivalentnost življenja in smrti > pojavi se tragično herojstvo, kjer je smrt konec (po smrti junakom-herojem Homer ne pripisuje ničesar, ker ne verjame v onstranstvo) > **vprašanje smrtnosti**
- Hegel ta Homerjev čas imenuje prostor tragičnega, kjer se zgodi prelomnica med časom konca velike epske poezije in epskega sveta nasploh ter začetkom tragedije v pravem smislu besede
- **Ahil in njegova jeza:** jeza se ne nanaša samo na Agamemnona, ki je ukazal odpeljati Brizeido, ampak se po Patroklovi smrti prenese še na Hektorja in Trojance; njegova jeza je srd ob spoznanju minljivosti; ob ugrabitvi Brizeide se Ahil izloči iz območja javnega in objektivnega in se kot posameznik preda zasebnemu > zapusti družbo in se vsede k sivemu morju na breg > povsem sam je s svojo nesrečo, le narava je še tu – ampak ne kot njegov integralni del → kot ozadje!!!
- **Ahil > zasebno in javno:** Ahil na nadrejeni podlagi javnega izstopa z jasnimi obrisi, ker se njegovo življenje noče več ujemati z obrisi celote > Agamemnon mu je namreč vsilil razbito podobo sveta
- v smislu dvojnosti javno/zasebno je bil ep vedno razumljen kot prostor javnega, političnega, totalnega in herojskega sveta, kamor zasebno ne more vstopiti, ker zanj tu še ni prostora > Ahilova temeljna eksistencialna opredelitev pa je ravno zasebna: Homer natančno opiše Ahilov položaj po izgubi Brizejde > zasebnost se manifestira kot osamljenost, samotnost, zavedanje smrti in minljivosti... > z njim se torej začne razpad celovitosti epskega heroja
- Ahil zavrne Agamemnonove darove, da bi se vrnil v boj in tako rešil grško vojsko, ni mu več mar za ljubezen, ker je bila oddana, zaveda se le tega, da bo nekoč umrl kot vsi ostali, tisti junaki in tisti lenuhi, ki so v novem svetu enako cenjeni, kjer pravičnosti pač ni > temu primeren je tudi jezik, ki se razbije s presekanimi vzkliki, močno interpunkcijo... < novitete v jeziku ; Ahil tudi s svojo govorico povzroči razbitje epa, kjer je do sedaj vladal en sam in edinstveno izoblikovan jezik
- v spopadu Trojanci / Ahajci > se zrcali spopad ciklično / linearno > Hektorjeva cvetna smrt / Ahilova smrtnost > nujna posledica je Ahilov umik na skeno, na obrobje arene, pred svoj šotor na obalo; zanj znotraj orkestre prostora ni več

KRIVDA PRI OJDIPU IN JOSEFU K.-ju

- filozofska vprašanja krivde in kazni, svobode, odločanja, delovanja in smrti so pri Sofoklu in Kafki zastavljena z enako težo

SOFOKLES	KAFKA
Tekst se začne s pojavom kuge v Tebah – kuga zajame življenje na zemlji v celoti > ljudstvo je želelo resnico > najvišja instanca je bil tisti, ki je rešil uganko pred Sfingo (posredovanje višjih bitij le v skrajnem primeru)	Tekst se začne z aretacijo Josefa K. > tudi tu je začetna situacija skrajna > kjer je govor o čistosti gostišča, kjer K. živi in kjer bi se ga. Gruber morala odreči najprej njemu, če bi hotela ohraniti gostišče čisto
Junak ostane še naprej svobode in neveden, se pa trudi, da bi odkril resnico o sebi, gre za poskus, da bi junak prišel do prepoznanja = anagnorisis ; Ojdipu se prepoznanje odpre ob Jokastini smrti	Junak ostane še naprej svobode in neveden, se pa trudi, da bi odkril resnico o sebi, gre za poskus, da bi junak prišel do prepoznanja = anagnorisis ; pot se začne po aretaciji, ko je prisiljen stopiti iz nevednosti
Tebansko ljudstvo pozna resnico – kmalu odkrijejo morilca kralja Laja	Ljudje okoli Josefa se zavedajo, kaj se dogaja – Josefovi bližnji vedo za njegovega krivca
Božje delfsko prerokovanje	Izrek neznanega sodišča
Junak beži pred prerokbo do tragičnega konca	Junak beži pred izrekom sodbe do tragičnega konca
Nesreča je prišla od zunaj > krivda brez krivde, usoda udari po njem po nedolžnem	Nesreča je prišla od zunaj > krivda brez krivde, usoda udari po njem po nedolžnem
Strašno zlo ga je doletelo v trenutku največje sreče (družina, vladanje...)	Nesreča ga doleti na 30. rojstni dan, imel je ustaljeno življenje (delo, obiski, Elza)
Hamartija = nesreča pride nepričakovano, kot strela z jasnega; Nepričakovana hamartija: z dogajanjem je kavzalno povezana, ne zgodi se po naključju in ne izhaja iz junakove lastne odločitve = Ojdipov uboj očeta Ritualna hamartija: dejanje, ki ga stori nekdo, vendar se ne zaveda njegove posebne grozovitosti (Ojdip odkrije sorodstvene vezi) Subjektivna hamartija: Ojdip se sam odloči, da bo stvari prišel do konca, s tem pa je nehote razkrival lastno poreklo	Hamartija = nesreča pride nepričakovano, kot strela z jasnega Iz ritualne hamartije prestopi v subjektivno. Tudi Josef K. je ves predan samospoznanju > pri njem ni kavzalnega razkritja lastne hamartičnosti, ampak občutek krivde sam narašča; zato tudi ne more prostovoljno sprejeti kazni v kamnolomu, ker pred njo ni nikakršnega razločnega prepoznanja = anagnorisis ; edino prepoznanje, ki se pokaže pri njem je, da ugotovi, da smo vsi ljudje enako krivi in vsi rojeni s hamartijo
Ojdipova usoda je usoda literarnega junaka (sprejel je odgovornost za dejanje, ki ga ni storil po svoji volji in iz tega izhajajoče samokaznovanje)	Tragičen konec Josefa K. > odgovornost za smrtno obsodbo ni področje njegove odločitve, ampak hamartije

- kavzalna zveza preteklosti in sedanjosti > le da je ta odnos v sodobnem času drugače pojmovan kot v antiki

- **primerjava med Ojdipovim begom iz Korinta in Josefovim iskanjem sodišča**

Čeprav je bilo v antiki znano, da pred prerokbo ne moreš bežati, je Ojdip vseeno to poskušal > edina možna smer potovanja je bilo mesto Tebe, ker je bila tam uresničitev; bežal je prav tja, kamor ne bi smel; po uboju očeta mu niti Sfinga ni mogla preprečiti vstopa v mesto, ker je bil tu še neuresničen drugi del prerokbe	Tudi Josef K: ni mogel zgrešiti stavbe, kjer je bilo sodišče, kajti krivda sama pritegne k sebi oblast; pri tem pa ni mogoča nikakršna zmota > tja je hitel, da bi dokazal svojo nedolžnost; Josef je na slepo iskal sodišče, le-to pa ga je posrkalo vase
Ojdip je na križpotju šele po uboju očeta ubral pravo pot v Tebe	Josef se je na dvorišču sodišča znašel pred četverimi stopnišči in naključno izbral pravega > ni svobodne odločitve, vse je že določeno

- Ojdipov očetomor je bil ritualno dejanje: po propadu Sfinge (ki je varovala Tebe na takšen način, da so Tebanci dojemali Lajev uboj kot nekaj ritualnega – mit, ko sin nadvlada očeta) in po prihodu Ojdipa (nastane nov položaj – treba je raziskati uboj, ki sedaj postane kaznivo dejanje)
- Ker je v spopadu s Sfingo prestopil meje rituala, ni bil glede na stari red kriv > je pa vzel usodo v svoje roke in se samokaznoval, s čimer je prevzel nase krivdo
- Tudi Josef K. ni bil kriv, ker so ga aretirali, čeprav ni storil nič slabega. Po aretaciji je njegova krivda pripadala modernemu sodišču, njegova zaslepljenost z žensko pomočjo pa je bila vzporedna z zaslepljenostjo Tebancev s Sfingo

- **vloga žensk**

Jokasta pred samomorom svetuje Ojdipu, naj pusti stvari na miru > ker ni treba vsega v življenju razložiti in razvozljati	Pogovor Josefa K. po aretaciji z ga. Grubach > svetuje mu, naj tega dogodka ne jemlje preveč resno, ker ni treba vsega razumeti
Junak ne sledi ženskemu svarilu in se ne pusti prepričati	Junak ne sledi ženskemu svarilu in se ne pusti prepričati
Ko Jokasta naredi samomor, s tem povzroči prepoznanje Ojdipa!!!	Več pomembnih žensk: Elsa, ga. Grubach, gdč: Bürstner (v njej najde izpolnitev svoje moške narave – slutil je, da bo ona tista, ki mu bo pokazala pravo smer in ga napotila v območje anagnorisis; ona je tudi tista, ki ponoči pokaže pot v kamnolom; za Josefa K. je bil ta trenutek poslednje sreče kot tudi trenutek prepoznanja, da je prej hotel dosegati svet z 20 rokami na način, ki ga ni bilo mogoče odobravati) > skrbno ga je vodila in varovala, da je ostal na pravi poti prepoznanja, ker bi drugače znova začel proces, ki se je pravkar končal; umreti je moral sam, saj bo po prepoznanju sledila slepota (kot pri Ojdipu) > Josef je očiščen od procesa
Josef K. in Lena = odvetnikova ljubica, ki ima med prsti plavalno kožico > nima materinskega v sebi, je le objekt, tako tudi ni nevarnosti, da bi Krivda Josefa prešla na njegove potomce, kot se je zgodilo pri Ojdipu	←

- **srečanje Josifa K. s slikarjem Titorellijem** > on na svoj način razume umetnost, njena temeljna načela in umetniško resničnost > on slika po naročilu
- njegovo načelo posnemanja: slikar se je prilagajal željam upodobljenecv > tako so bili vsi portreti enaki, ravno tako tudi slike z motivom narave
- ko se je prepusti fantaziji, so bile slike nerazumljive > kažejo na značaj sodišč
- ko slika Pravico > jo spreminja > dobiva podobo boginje zmage > nato boginje lova = notranja logika delovanja sodišča (stičišče z Ojdipom v pogovoru s prerokom Tejrezijem > govor je o bežeči živali, ki ne more uiti božjemu reku)
- Titorelli predlaga Josefu K. 3 rešitve:
  - o resnično oprostitev (vendar je ni)
  - o navidezno oprostitev (temu sledi nova aretacija in nov proces)
  - o zavlačevanje (zaresne oproščenosti ne prinese niti ta, je pa najbližja) > zaresna osvoboditev je zato kamnolom
- slikarjeva priučena obrtniška spretnost brez navdiha je posnemanje že pradavnega doseženega vzorca > ustvarja nov svet > podobe sodnikov postajajo resničnejše od resničnosti same > Josefu K. bi v tem primeru prinesla rešitev le umetnost

- **Srečanje Ojdipa in preroka Tejrezija ter srečanje Josefa K. z duhovnikom v stolnici**

<p>Med Ojdipom in Tejrezijem pride najprej do besednega spopada – Ojdip opsuje preroka in izniči njegove sposobnosti (ker je povedal resnico, Ojdip pa nanjo še ni pripravljen) > pove mu tudi, da je s tem povezano njegovo ime, ki pomeni »nekoga z oteklimi nogami« > moral bi biti žrtvovan in obešen na drevo za noge Ojdip to zanika in verjame v zaroto med Kreonom in Tejrezijem</p>	<p>V cerkev pride, ker jo je želel razkazati italijanskemu partnerju – vendar se le-ta ne pojavi > srečanje se zgodi v popolnoma prazni cerkvi > duhovnik stopi na prižnico, ki je višje in pridiga se začne Tudi Josef K. je poskušal ignorirati pridigo z odhodom iz cerkve > vendar se potem, ko ga duhovnik pokliče po imenu in ko ugotovi, da je pozvan sem, se premisli in stopi do duhovnika</p>
<p>Tako Tejrezij kot duhovnik sta odslovila svoja junaka z besedami, da je njuno govorjenje tako, kot ga imajo krivci (Ojdip se razjezi, Josef K. pa se zagovarja, da ne more biti kriv)</p>	<p>Z duhovnikovim izrekom: »Josef K. si« in »obtožen si« se potrdi junakova identiteta (prvi ga je poklical s pravim imenom)</p>

- **prilika o Postavi:**

<p>Prilika o Postavi: Vratar pred Postavo je v funkciji Sfinge, vrata v Postavo pa so vrata v Tebe > Ojdip je vstopal v Tebe kot svoboden človek, ker je premagal Sfingo (in moral jo je, ker ga je sem gonila prerokba = mogoče je Sfinga premagala Ojdipa, ker mu z vstopom v mesto ni bilo več rešitve)</p>	<p>Prilika o Postavi: Duhovnik Josefa K. opozori, da odkrit pogovor ni v skladu z njegovo službo, ker je sodni kaplan > šlo je za prevaro, ki je sestavni del sodišča in mu bistveno pripada (spisi v Postavi) > krivda privlači sodišče)</p>
---	---

- reševanje uganke:

Ojdip namesto ritualnega odgovora Sfingi poda preprosto zgodovinsko dejstvo, da je življenje sestavljeno iz obdobj, na koncu pa je mejni ločnica smrt!!!	Tudi Josef K. je poskušal rešiti uganke o ugrabitvi > potem pa spozna, da so bila vrata v kamnolomu rezervirana samo zanj in smrt samo njegova
--	--

- zadnja pot junakov

Ojdipa vodita na Kolon Antigona in Ismena	Josefa K. vodita v kamnolom dva moža v salonskih suknhah, bleda in debela, vedeta pa se kot na pol nema
	Josef K. razume zadnje poglavje romana in njegovega življenja kot igro > na začetku romana pa je omenjeno, da gre za komedijo, v kateri junak nikakor ne bi želel manjkati > gre za ritualne elemente z začetka grškega gledališča, ki naznanjajo smrt ↓
!!! Tudi Tetida je Ahilu podpirala glavo, ker je vedela, da ne bo dolgo živel	<u>Podpiranje glave</u> , ki nikakor ni hotela lepo obstati na kamnu <u>Prijem pod roko</u> na ulici, iz katerega se Josef K. ne bi niti mogel izmuzniti > formalno mrtev je bil Josef K. že na ulici
!!! Gre za motiv žrtvovanja Ifigenije (hči Agamemnona) pri Ajshilu (njeno žrtev razume kot umor), Sofoklesu in Evripidu (njena smrt je žrtveno dejanje)	<u>Prostovoljnost</u> Ko se pojavi soseda Bürstner, se Josef K. preneha upirati, prevzame ga celo veselje in lahkotno zakoraka za njo in dvema možema, ko ga peljejo v kamnolom
Ojdipov krog se sklone na Kolonu (atiška občina, grob), kjer ga spremljata Antigona in Ismena ter tudi podzemne Evmenide (gaj ženskih božanstev plodnosti in moči)	Zakaj <u>ženska</u> ? Ker je imel Josef K. veliko vero v žensko pomoč.
Konec: Ojdip se uleže k Evmenidam v brazdo, pomoli k Nebu in Zemlji, vseeno je kam ga pot pelje, važno je le očiščenje > sedaj je bil očiščen, vsi deli prerokbe so se uresničili > žrtvovanje, obred	Josef K. pa ni bil žrtvovan, ker so v postopku bile napake > a) glava ni bila na svojem mestu, ker se ni prilegala kamnu in tako je junak ostal v prisiljenem položaju > njegov človeški konec se spremeni v navaden umor; b) poleg tega bi se moral zabosti sam z nožem, vendar tega ni storil (s tem bi sodišču in oblastem odvzel težo odgovornosti) > junak umre sramotne živalske smrti; c) poleg tega ga je med odhodom v smrt videl človek na nekem oknu neke stolpnice in k njemu razširil roke (pri ritualu ni javnosti)